

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-324-8-5>

RIGHT TO EFFECTIVE REMEDY IN CRIMINAL PROCEEDINGS

ПРАВО НА ЕФЕКТИВНИЙ ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Okhrimenko S. S. **Охріменко С. С.**

Postgraduate Student *аспірант*
University of Customs and Finance *Університет митної справи та фінансів*
Dnipro, Ukraine *м. Дніпро, Україна*

«Гарантування кожному права на правову допомогу в контексті ч. 2 ст. 3, ст. 59 Конституції України покладає на державу відповідні обов'язки щодо забезпечення особи правовою допомогою належного рівня. Такі обов'язки обумовлюють необхідність визначення в законах України, інших правових актах порядку, умов і способів надання цієї допомоги. Проте не всі галузеві закони України, зокрема процесуальні кодекси, містять приписи, спрямовані на реалізацію такого права, що може призвести до обмеження чи звуження змісту та обсягу права кожного на правову допомогу», – зазначено у рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя І.В. щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України від 30.09.2009 № 23-рп/2009 [1].

Слід зазначити, що ч. 2 ст. 20 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) визначено, що слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд повинні забезпечити як підозрюваному, так і обвинуваченому право на «кваліфіковану правничу допомогу з боку обраного ним самостійно або ж призначеного захисника [2].

Це свідчить про те, що окрім інших норм встановленої процедури, слідчому, прокурору, слідчому судді та суду необхідно забезпечити відповідне реагування на факти, що вказують на некомпетентність та неефективність захисту. Бездіяльність у даному напрямі порушить п. «с», ч. 3, ст. 6 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) [3]. Суди не повинні пасивно спостерігати за випадками неефективного юридичного представництва, вони повинні як «уважно спостерігати» за діями таких захисників, так і, у разі необхідності, проводити перевірку щодо виконання адвокатом своїх обов'язків.

Закріплений у статті 20 Кримінального процесуального кодексу України обов'язок слідчого, прокурора, слідчого судді, суду забезпечити підозрюваному, обвинуваченому право на кваліфіковану правову

допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника, наголошує О.П. Кучинська, передбачає не тільки вжиття ними заходів щодо реалізації вільного вибору захисника та відмову від нього або його зміну, організації побачення з ним до першого допиту, призначення захисника за рахунок держави у передбачених законом випадках, а й обов'язок відповідного реагування на факти, які відверто вказують на некомпетентність та неефективність захисту [4]. Так, наприклад, у рішенні ЄСПЛ «Яременко проти України» суд дійшов висновку про порушення права на захист – підпункту «с» п. 3 ст. 6 Конвенції (кожен із двох захисників, які представляли заявника, бачив його лише один раз і тільки під час допиту, а тому виникає сумнів щодо об'єктивності даного провадження).

Як бачимо, незважаючи на норми ст. 59 Конституції України, правнича допомога, яка надається адвокатами, не завжди є кваліфікованою. Слушною у даному контексті є наукова думка К. Горностаї, яка зазначає, що «... дефініція «мінімальні стандарти кваліфікованої юридичної допомоги» передбачає не лише наявність у суб'єкта, що її надає, юридичної освіти та спеціальних вимог, але й активність правової допомоги» [5].

Розглянемо, як приклад, п. 65 рішення ЄСПЛ від 19 грудня 1989 року у справі «Камасинський проти Австрії». Заявника, громадянина США Т. Камасинського у жовтні 1980 року було заарештовано за підозрою в шахрайстві та незаконному використанні коштів. Спочатку допит здійснювався з перекладачем-в'язнем, який володів англійською мовою лише в обмеженому обсязі. Наступні допити здійснювали кваліфіковані перекладачі, однак «те, в якому обсязі запротокольована версія допиту перекладалася заявникові наприкінці допиту, стало предметом спору. Принаймні двічі заявник відмовлявся підписати протокол на тій підставі, що він був укладений мовою, йому не зрозумілою» [6]. На клопотання заявника, Тірольська спілка адвокатів офіційно призначила для нього адвоката захисту для безоплатної правової допомоги. Однак заявник поскаржився до суду, що адвокат не досить добре розмовляє англійською мовою, адвокат також з цієї ж причини попросив звільнити його від обов'язків захисника. Наглядова палата доручила судді-слідчому вжити відповідні заходи щодо призначення іншого адвоката, що і було зроблено. Надалі, на засіданні суду заявникові було вручено обвинувальний акт. Слід зазначити, що адвокат захисту на суд не з'явився, і пізніше зв'язався з ним по телефону (повідомив, що не прийде на засідання, оскільки в цьому немає потреби, і порадив заявникові не висувати жодного заперечення проти обвинувального акта). Заявник самостійно намагався оскаржити рішення. Можливості ознайомитись з інкримінованими йому доказами йому не надали. З допомогою судді він

сформулював загальне заперечення, стверджуючи, що обвинувальний акт був юридично недосконалим, тому він вимагав його перегляду [6].

Відповідно до п. 65 рішення ЄСПЛ за даним фактом «Конвенція призначена гарантувати не ті права, що є теоретичними та ілюзорними, а ті, що є практичними і реальними... Саме по собі призначення не забезпечує ефективної допомоги, оскільки адвокат, призначений надавати безоплатну правову допомогу, може вмерти, серйозно захворіти, стикатися тривалий час з перешкодами у своїй діяльності або ухилятися від виконання своїх обов'язків. Якщо органи влади ставляться до відома про таку ситуацію, вони повинні або замінити його, або примусити його виконувати свої обов'язки» (серія А, № 37, с. 16, п. 33) [6].

Даної точки зору притримується і О.А. Кучинська, на думку якої посадові особи, які забезпечують даний напрям діяльності, повинні вживати відповідні заходи щодо припинення права обвинуваченого на ефективний захист як за безпосереднім клопотанням обвинуваченого, так і з власної ініціативи [7].

Разом з тим, на думку ЄСПЛ, держава не може нести відповідальність за помилки адвоката, наданого у межах як правової допомоги, так і оплаченого приватно. Відповідно до підпункту «с» ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, втручання компетентних державних органів вимагається лише у випадку, коли факт неефективного юридичного супроводу адвоката очевидний або переконливо доведений до їх відома [6].

Відповідно до ч. 4, 5 ст. 80 Кримінального процесуального кодексу України, заяву про відвід може бути подано як під час досудового розслідування, так і під час судового провадження. Відвід повинен бути вмотивованим [2]. Варто звернути увагу і на те, що ч. 3 ст. 81 КПК України передбачено, що «при розгляді відводу має бути вислухана особа, якій заявлено відвід, якщо вона бажає дати пояснення, а також думка осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Питання про відвід вирішується в нарадчій кімнаті вмотивованою ухвалою слідчого судді, судді (суду). Заява про відвід, що розглядається судом колегіально, вирішується простою більшістю голосів» [2].

Нам імпонує наукова позиція В.К. Волошиної, яка досліджуючи проблемні питання щодо права на захист у кримінальному провадженні, дійшла висновку, що захист у кримінальному процесі передбачає цілу низку взаємопов'язаних процесуальних прав. Допомога захисника сама по собі не гарантує справедливий судовий розгляд у разі відсутності інших складників ефективного захисту: підозрюваний або обвинувачений повинен брати участь у процедурах, які щодо нього проводяться, повинен володіти необхідною інформацією про хід процесу, підстави прийнятих у справі рішень. Він повинен мати доступ

до матеріалів справи, мати змогу надати інформацію та докази, які свідчать на його користь [8].

Таким чином, забезпечення ефективності правничого захисту, а також створення відповідних умов щодо вибору захисника – важлива складова права на захист у кримінальному провадженні. Недотримання належного правничого захисту може призвести до істотних порушень вимог Кримінального процесуального кодексу України та скасування судового рішення. Незважаючи на те, що ведення захисту – справа обвинуваченого та адвоката, національні суди не повинні ігнорувати факти неефективного юридичного супроводу. Адже основна засада судочинства – забезпечення обвинуваченому права на захист (ст. 129 Конституції України), яке віднесено до загальних засад кримінального провадження (ст. 7 КПК України).

Література:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя І.В. щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30.09.2009 № 23-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09#Text>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 № 995_004 (у редакції від 01.08.2021). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
4. Кучинська О. Забезпечення права на захист та кваліфіковану правову допомогу в кримінальному провадженні. *Юридична Україна*. 2012. № 4. С. 65–66.
5. Горностаї К. Захист, охорона, гарантії прав і свобод людини і громадянина: співвідношення понять. *Держава і право: збірник наукових праць*. 2001. Вип. 12. С. 51–55.
6. Камасінські проти Австрії: рішення ЄСПЛ від 19.12.1989. URL: sudovu-praktiku-zabezpechennya-prava.
7. Кучинська О.А. Кваліфікований захист як передумова реалізації права на справедливий суд. *Часопис Академії адвокатури України*. 2011. № 1(10).
8. Волошина В.К. Щодо права на ефективний захист у кримінальному провадженні та практики ЄСПЛ. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 226.